

*School for Teachers*  
*Училище за учители*

## АНАЛИЗ НА ЕПИЧЕСКА ТВОРБА

**Марияна Георгиева**

*Средно училище с преподаване на немски език „Фридрих Шилер“ – Русе*

**Резюме.** Статията предлага един възможен модел за аналитичен прочит, който може да се приложи към всеки епически текст. Използван е втори епизод от разказа „Една българка“ на Иван Вазов. Сред въпросите, на които се търси отговор, са: Каква е твоята представа за художествената литература? Кои творби на художествената литература са оставили незабравими следи в твоето съзнание? Защо?

**Keywords:** model for analytical reading; epic text; “One Bulgarian Woman”; artistic literature; unforgettable traces; mind

### **За епоса и епическата творба**

Странно е, че за миналото на човечеството ние съдим по-добре от измислените приказки, отколкото от самата история. В представите на културния човек за света, за хората, родината, дома, езика присъстват моделите (образците) от световната и родната литература. Те ни дават онова ценностно отношение към действителността, което ни издига над ежедневно и всъщност ни превръща в личности.

Още древните философи са отдавали голямо значение на разказаната история за миналото, понеже са смятали, че тя съхранява неговото величие, красотата и непостижимата слава на необикновени герои. Нарекли тези чудни истории, чието начало е в мита – епос. Под това име са обединили литературни творби, в които автор и герой разказват почти равноправно за станали в миналото събития (Диомед, IV век). Епосът се е превърнал в първия литературен род. Така творби, които разказват за протичащи в определено време и пространство събития, за герои, видени от повествователя и саморазкриващи се чрез своята реч и постъпки, са наречени епически.

През вековете в границите на литературния род епос се развили жанровете (видовете) – модели, които налагат „норми на поведение“ на литературната творба: епопея, роман, повест, разказ...

За нас, съвременните читатели, е важно да се научим да извличаме богатството на епическата творба, като внимателно наблюдаваме и откриваме това, от което е „направен“ текстът – неговата тема, проблемите, които той поставя,

къде и кога действат героите, кой и как разказва за тях. По този начин ние по-успешно ще усвоим ценния човешки опит, скрит в епическия текст. Това можем да направим чрез аналizationsон прочит на епизод от епически текст.

Какво означава да направиш аналizationsон прочит на епизод от епическа творба:

- да разгледаш предложения ти (или избран от теб) текст в контекста на цялата епическа творба и във връзка със заглавието ѝ;
- да откриеш кои са героите в текста и да разбереш кой и как разказва за тях;
- да се опиташ да назовеш темата на епизода;
- да разбереш какво е авторовото послание в този епизод;
- да узнаеш какво място заема разглежданият епизод в композицията на сюжета.

Предлагаме един възможен модел за аналizationsон прочит, който може да се приложи към всеки епически текст. Ще използваме втори епизод от разказа „Една българка“ на Иван Вазов.

*Отговори на въпросите и реши задачите от предложените ти стъпки (последователни дейности). Виж възможните отговори и решения в приложение № 1 към урока.*

Стъпка I. Прочети разказа „Една българка“ от Иван Вазов. Какво е заглавието? Има ли допълнително заглавие или мото (кратък текст, обикновено цитат, който има отношение към следващия голям авторов текст).

Стъпка II. Каква представа за героинята си получил от първия епизод на разказа?

Стъпка III. Прочети отново внимателно втория епизод от разказа. Какво впечатление ти прави неговото начало?

Стъпка IV. Раздели епизода на смислови части (текстът се разделя на смислови части, като се наблюдава наличие поне на един от следните сигнали – нов герой, промяна във времето или мястото на събитията).

Стъпка V. Определи темата на първа смислова част:

а) запиши веригата от думи (номинативна верига), които означават героите. Имай предвид, че героят (предметът на текста) може да бъде назован и описателно – чрез словосъчетание и изречение, а също и с части от своето тяло (метонимия). Може да отсъства назоваваща дума и вместо нея да има местоимение или празно място (в строежа на изречението има отворено, но незапълнено от дума място за героя. Например: „Но когато 0 (тя, Илийца) минуваше из церовата гора, та да слезе, 0...“;

б) запиши лексикалната мрежа от ключови думи и изрази за героя (ключовите думи показват къде, какво и как се случва с героя);

в) опитай се да запишеш темата на смисловата част, като наблюдаваш веригата от думи и лексикалната мрежа на героите. Намери общия смисъл на

употребените думи (темата се образува от предметите на текста и ключовите думи – техния общ смисъл).

Стъпка VI. Определи темата на втора смислова част (виж V стъпка).

Стъпка VII. Изследвай речта (пряка и вътрешна) на героите. Направи изводи как чрез речта повествователят разкрива нравствената същност на героите.

Стъпка VIII. Определи темата на трета смислова част (виж стъпка V).

Стъпка IX. Наблюдавай целия епизод как повествователят означава художественото време и пространство. Направи кратък извод за значението им, за смисъла на текста и изявата на героите.

Стъпка X. Определи темата на целия текст. Отговори на въпроса каква е ролята на епизода в сюжета и композицията на разказа.

(Темата на целия текст можем да определим, като обединим откритите теми на отделните смислови части и открием общия им смисъл. В общата тема трябва да присъстват основните герои и най-важните ключови думи за тях.)

## **Приложения към урока „Анализ на епическа творба“**

### *Приложение 1*

Стъпка I. Заглавието „Една българка“ изразява авторовия замисъл да разкаже за подвига на една (в см. единствена) жена от народа, която в смутното и подло време на погрома решава да спаси живота на един самопожертвал се за България.

а) Мотото „аферим, бабо машаллах“ е от народна песен и изразява степенувана оценка – „браво, бабо, браво“.

б) Вазов определя своя разказ като „исторически епизод“, защото го свързва с конкретен момент от историята на България – разбиването на Ботевата чета на 20 май 1876 г. Така той засилва представата за достоверност на събитието.

Стъпка II. Героинята на разказа баба Илийца (лишена от собствено име) е представена на фона на историческото събитие като отделяща се от останалите напласени селянки, за които се връща (всъщност никога не е свършвало робското време). Тя е „жена около 60-годишна, висока, кокалеста – мъжка на вид“. Жената настоятелно моли Хасан Ага да я пусне в ладията.

Стъпка III. Вторият епизод не продължава описваното събитие в края на първия епизод – плаването по Искъра. Наблюдава се прекъсване на действието и връщане назад. Епизодът разказва за вече отминали събития – ретроспекция, които обясняват мотивите за решителността и настоятелността на героинята в първи епизод.

Стъпка IV. Първа смислова част: от „бедната челопеченка... до Черепишкия манастир „Света Богородица“.

Втора смислова част: от „Но както минуваше през церовата гора... до „...тръгнало е за християнска вяра курбан да става“.

Трета смислова част: от „Тя реши всичко...“ до „...два живота“.

Стъпка V. Първа смислова част:

а)

Баба Илийца

бедната челопеченка – гърдите ѝ – ѝ – 0 – тя – тя – 0 (8 пъти е означена)

внуче

двегодишното ѝ унуче – сираче – то – му – му – детето – го – то – (8 пъти е означено)

б)

Илийца      внуче

Бързаше      надеждата на      се уплаши  
Св. Богородица

лошо време      тръгна за Черепишкия манастир

внуче      не помогнаха

болно      топеше се      приличаше на  
от две      мъртвец  
седмици

в) основен герой в разказа е Илийца, която в този епизод е назована „бедната челопеченка“. Назоваването „бедната“ в началото на епизода не е само в смисъл на човек безимотен и безпаричен, а преди всичко на човек – клет, горък (който изживява тежко нещастие), и наистина присъствието дори само в първа смислова част на „унучето“, което е „болно“ и се „топи“ и „прилича на мъртво“, ни подсказва, че през гората минава една жена, обзета от най-голямо лично нещастие. Тя е тръгнала в „лошото време“ да търси помощ извън реалния свят.

Темата на първа смислова част можем да запишем по следния начин: **Бедната челопеченка по пътя към спасението на болното внуче.**

Стъпка VI.

**бунтовник**

а) момък в чудати дрехи... – лицето (измахнато и бледо) – той – 0 – 0 – от  
ония, дето ги гонят – го – синко – му – измъчено лице – синко – 0 – 0 – изпи-  
тото лице – той – клетник – какъв – го – 0 – курбан (означен е 19 пъти).

**Илийца**

тя – Илийца – тя – 0 – бабо – тя – 0 – 0 – ме - 0 – 0 – 0 – ние – очите й – тя –  
тя - ме (означена е 13 пъти)

б)

**бунтовник**      куцаше

чудати опнати      отчаяние  
дрехи

умираше от      от ония дето      да се скрия  
глад      ги гонят

тръгнало е  
курбан  
да става

**Илийца**

Уплашена      потърси хляб

милостиво

скрий се в гората

и хляб ще донеса  
... и дрехи!

Очите й се      да направя  
напълниха със      това добро  
със сълзи

бързаше

да спаси

се спусна  
тичешком

Във втора смислова част се появява за първи път бунтовникът, назован „момък в чудати дрехи и с пушка“. Заедно с героинята, подготвен от първия епизод на творбата, читателят се досеща за същността на героя (от ония, дето ги гонят сега). Но от атрибутите на героичното са останали само „чудатите опнати дрехи“. Вазовата героиня среща един страдащ (лице бледо, куцаше, отчаяние), преследван човек – почти дете, който се бори за живота си. Чело-печенката преодолява естествената си първа уплаха и без колебание започва да търси пътища за спасението му. Думите и словосъчетанията – „потърси хляб“, „гледайки милостиво“, очите ѝ се наляха със сълзи – от лексикалната мрежа говорят за дълбоко преживяване на състрадание и на милосърдие, на майчина любов и загриженост. Повествователят разкрива чувство на съдбовно съпреживяване на чуждото нещастие. И така, във втора смислова част се срещат двама нещастни хора – една търсеца спасение за детето си жена и един момък, който търси спасение за живота си.

Темата можем да определим по следния начин: **Съдбовната среща на Илийца с преследвания бунтовник.**

Стъпка VII. В повествователния текст речта е един от най-въздействащите подходи, чрез които авторът изразява отношение към героите си и ги характеризира. Чрез репликите на героите читателят вижда как момъкът търси спасение („бабо, хляб...“, „в това село може ли да се скрия“), а старата жена трескаво търси в мислите си възможност за спасение. Намира ги в хляба и „преобличането“ – т.е. в преминаването от високото време на героичното в делничното време на робството. Взаимните обръщения „синко“, „бабо“ говорят за внезапно възникнала близост и разбиране между хора, изпаднали в беда. За Илийца това е и разгадаване на големия смисъл на жертвата на бунтовника. Нравствената ѝ същност на майка и вярваща жена се проявява в молитвата ѝ към Бога (речев жест с голяма изразителна сила – „Света Богородичке, помогни ми..., божичко, закрили го... тръгнало е за християнска вяра курбан да става“).

Стъпка VIII.

а)

**Илийца**

0 – 0 – 0 – 0 – тя – 0

б)

Илийца

|            |          |
|------------|----------|
| реши да    | да вземе |
| обади на   | хляб     |
| на игумена | и селски |
|            | дрехи    |

бързаше

да спаси

В трета смислова част повествователят (типичен повествовател, външен за сюжета на творбата, води повествованието от 3 л. ед. ч.) разкрива как взетото съдбовно решение дава сили на героинята („бързаше с утроени сили“) и оформя нейната „стратегия на спасението“ – „да обади на игумена..., да вземе хляб и селски дрехи..., да наиде бежанеца“.

Темата можем да определим по следния начин: **План за спасението.**

Стъпка VIII. Във втория епизод на разказа „Една българка“, както е типично за епоса, времето и пространството са взаимно свързани.

„Лошото време“ превръща обичайното пространство на делничното живее – селото, в опасно място (на страх и предателство): „Там е огън сега“. Гората, където се срещат героите, обикновено е място за спасение, но не и сега, във времето на погрома.

Така посочените характеристики на времето и пространството подчертават значимостта на хуманното решение на героинята в един страшен за всички момент да поеме голям личен риск за спасението на един страдащ човек.

Стъпка IX.

а) Откритите от нас теми на трите смислови части са следните:

I. Бедната челопеченка по пътя към спасението на болното внуце.

II. Съдбовната среща на Илийца с преследвания бунтовник.

III. План за спасението.

Общата тема на епизода можем да определим като: **Опасната среща на Илийца с бунтовника и решението ѝ да спаси два живота.**

Епизодът представлява завръзка в композицията на сюжета. Обикновено това е момент, когато героите разкриват себе си и дават „заявка“ за последващото свое поведение в развитието на сюжетното действие. Постъпките и речта на героинята в този епизод я извяват като човек с дълбока християнска нравственост, способен на себеотрицание заради спасението на един човешки живот.

Жената разбира смисъла на саможертвата на преследвания бунтовник и без колебание решава да отговори със същото.

### **Приложение 2: Бележки за учителя**

1. Необходимо е да се изясни или актуализира знанието за сюжет и композиция в епическата творба.
2. Да се изясни смисълът на някои термини – фрагментарен разказ, повестовател, ретроспекция, метонимия, а също и значението на непознати думи – например „курбан“.
3. Важно е да се изясни пред учениците историческият контекст на описаното от автора събитие.
4. Добре би било да се обърне специално внимание на речевите жестове на героите например: „Божичко, закрилай го, българин е, тръгнало е за християнска вяра курбан да става“, може да се разсъждава върху мотива за молитвата и клетвата в българския фолклор и литература.

## **ANALYSIS OF EPIC WORK**

**Abstract.** The article offers a possible model for analytical reading that can be applied to any epic text. A second episode of Ivan Vazov's story "One Bulgarian Woman" was used. Among the questions to be answered are: What is your idea of artistic literature? Which works of art have left unforgettable traces in your mind? Why?

✉ **Dr. Mariana Georgieva**

Senior Teacher

Friedrich Schiller German Language School

Ruse, Bulgaria

E-mail: soupne\_ruse@abv.bg